תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · כתובים

מלבי"ם על עזרא

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלבי"ם על עזרא

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-על-עזרא/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 6
פסוק א 6
פסוק ב 7
פסוק ג 7
פסוק ד 7
פסוק ה 8
פסוק ז 8
פסוק ט 8
פסוק יא 8
פרק ב 8
פסוק א 8
פסוק ב 9
פסוק ו 9
פסוק כא 9
פסוק כג 9
פסוק לא 9
פסוק לו 10
פסוק נה 10
פסוק נט 10
פסוק סא 10
פסוק סג 11
פסוק סד 11
פסוק סט 11
פסוק ע 12
פרק ג 12
פסוק א 12
פסוק ב 12
פסוק ג 12
פסוק ד 13
פסוק ה 13
פסוק ז 13
פסוק ח 13
פסוק ט 13
פסוק י 13
פסוק יא 14
פסוק יב 14
פסוק יג 14
פרק ד 15
פסוק ב 15
פסוק ד 15
פסוק ו 15
פסוק ז 15
פסוק ח 17
פסוק ט 17
פסוק יא 17
פסוק יב 18
פסוק יג 18
פסוק יד 18
פסוק טו 19
פסוק טז 19
פסוק יז 19
פסוק יח 19
פסוק יט 20
פסוק כ 20
פסוק כא 20
פסוק כג 20
פרק ה 21
פסוק א 21
פסוק ג 21
פסוק ד 21
פסוק ה 21
פסוק ו 21

פסוק ח 22
פסוק ט 22
פסוק יא 22
פסוק יב 22
פסוק יד 23
פרק ו 23
פסוק א 23
פסוק ג 23
פסוק ד 24
פסוק ו 24
פסוק ח 24
פסוק ט 24
פסוק יא 25
פסוק יב 25
פסוק יד 25
פסוק טו 25
פסוק טז 25
פסוק יז 26
פסוק יח 26
פסוק כ 26
פסוק כא 26
פסוק כב 26
פרק ז 26
פסוק א 26
פסוק ה 27
פסוק ו 27
פסוק ח 27
פסוק ט 27
פסוק י 27
פסוק יא 27
פסוק יב 28
פסוק יג 28
פסוק יד 28
פסוק טו 28
פסוק טז 28
פסוק יז 28
פסוק כ 29
פסוק כג 29
פסוק כד 29
פסוק כה 29
פסוק כו 29
פסוק כז 29
פרק ח 30
פסוק א 30
פסוק יג 30
פסוק טו 30
פסוק טז 30
פסוק יז 30
פסוק יח 30
פסוק כ 30
פסוק כא 30
פסוק כב 30
פסוק כד 31
פסוק כה 31
פסוק כז 31
פסוק כח 31
פסוק כט 31
פסוק לד 31
פסוק לה 31
פסוק לו 31
פרק ט 31
פסוק א 31
פסוק ב 32
פסוק ג 32

פסוק ד 32
פסוק ו 32
פסוק ז 32
פסוק ח 32
פסוק ט 32
פסוק י 33
פסוק יא 33
פסוק יב 33
פסוק יג 33
פסוק יד 33
פסוק טו 33
פרק י 34
פסוק א 34
פסוק ב 34
פסוק ג 34
פסוק ה 34
פסוק ו 34
פסוק ח 34
פסוק ט 34
פסוק י 34
פסוק יד 35
פסוק טו 35
פסוק טז 35
פסוק יז 35
פסוק לד 35
פסוק מד 36

פרק א

פסוק א

השאלות:

(א) על מה מורה וא"ו החיבור של מלת ובשנת? במה העיר ה' את רוחו? ולמה קול ומכתב?

ובשנת אחת לכורש מלך פרס, עזרא [שכתב ספרו וספר דה"י] סיים בסוף דה"י ויגל את השארית אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס למלאת דבר ה' בפי ירמיה, עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה, ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' בפי ירמיה העיר ה' את רוח כורש וכו', עד מי בכם בכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל, מבואר שספר עזרא נכתב אחר ספר דה"י ולכן התחיל ספרו זה בשני פסוקים האחרונים שסיים ספרו הקודם. לכן אמר ובשנת בוי"ו שזה המשך ספר דה"י [וכ"ד הרי"א]. ור"ל כי נבואת ירמיה היתה מפורשת שתהיה הפקודה בעת חורבן בבל, שזה אחר שבעים שנה למלכות בבל כמבואר שם [כ"ה י"ב, כ"ט י'], אמנם לפי העונש שנענשו להיות בגלות שבעים שנה בעבור ביטול השמטות, היה צריך להתחיל החשבון מגלות צדקיהו שהיה י"ח שנה אחר התחלת מלכות נ"נ, שמאז היתה הארץ שממה ורצתה את שבתותיה, וכמו שגלה המלאך זאת לדניאל במחזה הג' [ט' כ"ד] במ"ש שבועים שבעים נחתך על עמך כמש"פ שם, ולכן הבין דניאל בספרי' שהחשבון צריך להיות למלאת לחרבות ירושלים כמש"ש [ט' ב'] ושניהם נתקיימו, שלמלאת דבר ה' בפי ירמיה העיר ה' את רוח כורש בשנת אחת למלכו ונתן פקודה שישובו לירושלים ויבנו המקדש והי' רק פקודה למלאת מ"ש ירמיה שבמלאת שבעים שנה של בבל והקימותי עליכם דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה, ולא יעד שם שיבנה המקדש אז שזה לא היה זמנו עתה, רק י"ח שנה אח"ז למלאת שבעים שנה לחורבת ירושלים שאז יגמר מכפרה בעון השמטות, רק שאם לא היה נותן רשיון לבנות המקדש לא היו שבים מן הגולה, העיר ה' את רוחו שיתן רשיון לבנות המקדש ועי"כ שבו רבים מבבל ונתקיימו דברי ירמיה, ואח"כ נתבטל הבנין עד שנת שתים לדריוש שחזר ונתן רשות, ונתקיים עד רצתה הארץ את שבתותיה שזה נחשב מעת החורבן, וז"ש בסוף דה"י שלמלאת דבר ה' מפי ירמיה [שע"ז היה צריך שישובו תיכף בתחלת מלכות כורש], ולקיים עד רצתה הארץ את שבתותיה שזה לא נתמלא עד י"ח שנה אח"ז לכן בשנת א' לכורש העיר ה' רוחו, ובזה נמשך ס' עזרא שהוא השלמת ס' דה"י שספר שאז עלו הגולים ונתקיימו דברי ירמיה, ואח"כ ספר איך נתבטל הבנין, וחזרו לבנותו י"ח שנה אח"ז בשנת שתים לדריוש,

שנתקיים עד רצתה הארץ את שבתותיה: העיר ה' את רוח כורש מבואר ביוסיפון שעת פתר דניאל לבלשאצר מכתב המלך שיענש בלשאצר על שחלל כלי המקדש, ונהרג בו בלילה ודריוש מדאה קבל מלכותו, נודע זה לדריוש וכורש ונדרו לבנות המקדש, וגם י"ל שנודע לו מנבואת ישעיה שנבא עליו הוא יבנה עירי וגלותי ישלח, ודברי ה' אלה העירו עת רוחו, ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב שהכריזו כן בקול, וגם נתן הפקודה במכתב כי הפקודה בלא מכתב יוכלו לשנותה, אבל כתב אשר נכתב בשם המלך, לא היה אפשר לבטל בדתי מדי ופרס [כמבואר באסתר, בדניאל סי' וא"ו], כי מה שבטל הבנין אח"ז לא היה בזה שינוי מפקודה זאת כמו שית' בסי' ד', וגם שע"י המכתב הזה יכלו להחל לבנות שנית בימי דריוש האחרון כמ"ש לקמן (סי' וא"ו א' ב'):

פסוק ב

כל ממלכות, הודיע שמאמין שיש אלהים בשמים מושל על כל, וקראו רק **אלהי השמים** כי חשב שהנהגת הארץ ימסור ביד מי שיתמנה להיות במקומו, ושהוא נבחר מה' להיות מנהיג תחתיו בארץ ומסר ממלכות הארץ בידו, והוא ג"כ **פקד עלי לבנות לו בית בירושלים** כי שם אוה למושב לו בין העם העובדים אותו:

פסוק ג

השאלות:

(ג – ד) **למה אמר הוא האלהים אשר בירושלים? ומה רצה במ"ש וכל הנשאר, ובמ"ש ינשאוהו אנשי מקומו?**:

מי בכם, אמר כן אל האומות מי אשר נמצא ביניכם מכל עמו, כי אחר שבנין ביתו א"א רק ע"י עמו א"כ צריכים אתם לשלוח אותם לשם, יהי ה' אלהיו עמו, ר"ל תלוה אליו עזר אלוה והתעוררות עליון, אם על העליה לירושלים שעז"א **ויעל לירושלים**, **אם על הבנין שעז"א ויבן את בית ה' אלהי ישראל**, ור"ל כי לעתיד כתיב כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים, ולא יקרא בפרטות שהוא אלהי ישראל כי כל העמים יעבדוהו, אבל עתה לא הגיע הזמן לזה, ועז"א **הוא האלהים אשר בירושלים** לבד, כי הנהגת כל העולם חוץ מירושלים מסר ביד המערכה לדעתו, והנה אמר שמי שיתעורר מעצמו לעלות ולבנות ילך, אבל.

פסוק ד

וכל הנשאר, מי שלא יתעורר ללכת וישאר בחו"ל, שזה יהיה אם מפני שנפשו שפלה בלתי מתנשא לדבר הגדול הזה אם מפני שחסר לו ההוצאה, אם מפני שאין לו להביא נדבה לבנין המקדש, ע"ז צוה **שכל הנשאר מכל המקומות**, הוא מצוה לאנשי מקומו, א]

שינשאוהו בכסף ובזהב, וברכוש שהוא שוה כסף, **ובבהמה** לרכוב עליה, ב] **שינשאוהו** שכולל שינשאו את רוחו לזה, ג] **עם הנדבה** והאומות ישלחו על ידו נדבה הקדש לבית אלהים:

פסוק ה

ויקומו, ספר שהיו שני ענינים, א] שהעם התנשאו מעצמם לדבר זה ובראשם היו **ראשי האבות ליהודה ובנימין** שהם התעוררו לזה תחילה והי' איתערותא דלתתא ויקומו, ומזה בא איתערותא דלעילא, כי **לכל**, ר"ל לכל העולים, העיר **האלהים את רוחו** בין **לעלות** בין **לבנות את בית ה'**, ובכ"ז גם **כל סביבותיהם** היינו נעמים שסביבותם **חזקו בידיהם** [חיזוק ידים רפות בא תמיד ביחוס הפעול, אבל פה לא היו צריכים חיזוק מצד רפיון ידים, רק שחזקום במתנות להיות חזקים יותר, וע"ז בא בקישור הב'], **לבד** רצה לומר שכ"ז נתנו לצורך העולים לצידה והוצאת הדרך, חוץ מה ששלחו על ידם נדבות לבהמ"ק:

פסוק ז

השאלות (ז – ח) למה כפל הוציא ויוציאם:

והמלך כורש הוציא וכו' **ויוציאם**, כי כאשר היו בבית אלילים וא"א לשמש בהם עוד בבהמ"ק, ספר שכורש הוציא אותם תחלה מבית ע"א ויתנם אל הגזבר, וזה היה כעין ביטול, אחרי שיצאו מרשות ע"א לרשות המלך, ומרשות המלך הוציאם על ידי הגזבר שלו ויספרם לששבצר:

פסוק ט

אגרטלי, לדעת חז"ל מין מזרקים. **מחלפים**, סכינים, **כפורי** מין מזרקים עי' רש"י. **משנים**, שהיו אחרי הקודמים במדרגה, כמו על מיטב הצאן והמשנים (ש"א ט"ו):

פסוק יא

כל כלים, שחוץ כלים שהוציא נ"נ התנדב גם כורש כלים והיה בין כולם חמשת אלפים וד' מאות:

פרק ב

פסוק א

ואלה בני המדינה, פרשה זאת הוכפלה בנחמיה [סי' ז'], בשנויים רבים, קצת מהם בא שם המספר פחות מבכאן כמו בני ארח שבע מאות, ושם חשבם שש מאות?, בני זתוא תשע מאות ושם שמונה מאות?, וברובם בא שם המספר נוסף כמו בני עזגד אלף ושם אלפים, בני עדין ד' מאות ושם ו' מאות, וכדומה, וכפי הנראה כאן מדבר מן החשובי'

שעלו מבבל עצמה, כי בגלות יכניה הגלה את השרים וטובי העם ואותם הגלה לעיר המלוכה והיו תמיד בכבוד, אבל גלות צדקיהו הגלה אל המדינה כי היו שפלים בעיניו, וכמ"ש [ירמיה כ"ד] כתאנים הטובות וכו' והתאנים הרעות וכו', ופה אמר אשר הגלה נ"נ לבבל, ושם אמר סתם אשר הגלה נ"נ, כי פה דבר מאותם שגלו בגלות יכניה שהם גלו לבבל עצמה לעיר המלוכה, ושם דבר מגלות צדקיהו שהגלה אל ערי המדינה. החשובים שדבר מהם בכאן היה עיקר מהלכם לירושלים ומשם התפשטו ביהודה, והפחותים היה עיקר מהלכם ליהודה לגור שם, לכן אמר פה לירושלים ויהודה בלא למ"ד היחוס ושם אמר לירושלים וליהודה שניהם בלמ"ד, וזה כמ"ש בספרי התו"ה [פ' אחרי בפסוק ואיל לעולה] שכ"מ שלא כפל אות היחוס הראשון עקר, וכשכפלו שניהם שוים, בכאן אמר אשר באו עם זרובבל וכו', ושם הוסיף עזריה רעמיה נחמני, שהם הגיעו אח"כ עם חבורות אנשים, ולכן חשב שם יותר מבכאן, והקצת שחשב בכאן יותר הם אותם ששבו מא"י לבבל אחר שנשבת הבנין ונחסר מנינם בחשבון השני שהיה מאוחר [וע"ע בפ' ס"ד]:

פסוק ב

אשר באו, לירושלים, **מרדכי בלשן**, לדעת חז"ל הוא שם א' מרדכי שידע כמה לשונות, ולדעת י"מ הם שני שמות. **ומספר** הראשון הוא שם, ובנחמיה מספרת:

פסוק ו

השאלות:

(ו – לה) **פרשה זו הוכפלה בנחמיה** (**סי' ז**), **ושם יש שנויים רבים**, **ומספרים אחרים**, **בקצת שם המספר יותר**, **ובקצת מהם פחות מכאן**:

בני פחת מואב לבני ישוע, פחת מואב היה ראש המשפחה ומשני בניו ישוע ויואב באו לא"י, וכן בפ' ט"ז, ל"ו, מ"ם, וזה מוכרח ממ"ש בפסוק [מ"ם] בני ישוע וקדמיאל לבית הודויה הוא עצמו מ"ש [ג' ט'] ישוע ובניו קדמיאל ובניו בני יהודה:

פסוק כא

בני בית לחם, אלה שהיו כולם ממשפחה אחת אף שישבו בכמה ערים צרף מספרם ע"ש ראש המשפחה, ואם לא התקבצו ממשפחה צרפם ע"ש העיר שגרו שם תחלה:

פסוק כג

אנשי ענתות, עמ"ש ירמיה [סי' ט"ז ג']:

פסוק לא

בני עילם אחר, שכבר חשב בני עילם [בפסוק ז'] רק הוא היה איש אחר ונזדמן מספר אנשי משפחתו שוים למשפחת עילם הראשון:

פסוק לו

הכהנים, אחר שמנה בני ישראל מנה כהנים ולוים, ומן הלוים מנה המשוררים והשוערים, ואח"כ מנה הנתינים שהיו משרתי הכהנים:

פסוק נה

בני עבדי שלמה, לחד דעה ביבמות דעכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר, היו ממזרים, כי עבדי שלמה נשאו בנות ישראל וילדו להם ושייכים עם מה שיחשוב אחריו שתוקי ואסופי, כמ"ש בקדושין עשרה יוחסין עלו מבבל, ולמ"ד הולד כשר י"ל שהיו בכלל עבדים משוחררים, וכמ"ש התוס' ביבמות [דף ט"ז ע"ב], מפני שנתיאשו הבעלים מהם וא"צ גט שחרור והם בכלל גרי וחרורי שחשב בין עשרה יוחסין, וממה שחשבם ביחד עם הנתינים משמע שהם מן הז' האומות שנתנם שלמה למס עובד כמ"ש בדה"ב [ח' ז']. **בני הסופרת**, הה"א אינו לידיעה רק מעיקר השם כמו שהראיתי כזאת בדה"א ב' נ"ב, ובכ"מ:

פסוק נט

ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם, ר"ל לא יכלו להגיד בית אבותם מאיזה משפחה הם, וגם לא יכלו להגיד אף זרעם אם מישראל הם, כי נאספו מן השוק במקום שרובם עכו"ם, ונכלל בזה שלא ידעו גם כן אם הם כשרים או ממזרים, וכמו שחשב בעשרה יוחסין שתוקי ואסופי:

פסוק סא

השאלות:

(**סא**) **למה ספר שלקח מבנות ברזילי אשה ושנקראה על שמה**:

בני הקוץ בני ברזילי, ר"ל שמשפחת הקוץ היו כהנים ונזכרו בדה"י [א' כ"ד י"ט] שהיו בית השביעי במעמד המשמרות, ועתה נולד בקצת בניו ספק, והיה הסיבה לזה מפני שקוץ לקח אשה מבנות ברזילי חשובים בימי דוד ושלמה, והבנים שנולדו מן האשה הזאת נקראו לכבוד על שם ברזילי ג"כ, וי"ל שחביה הוא הבן שנולד מן האשה הזאת ובניו היה להם שני שמות שנקראו בשם בני הקוץ וגם בשם בני ברזילי, ומפרש שזה היה מפני **אשר לקח** [ר"ל הקוץ לקח] **מבנות ברזילי הגלעדי אשה ויקרא** הוא חביה שנולד מן האשה הזאת נקרא **על שמם**, שנקרא על שם אביו ועל שם אבי אמו, והבנים נקראו בני הקוץ ובני ברזילי, וכ"ז שהיה ספר היחוס בידם לא היה בזה חשש, אבל**עתה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו** כתבי היחוס שלהם [כי היה לכל משפחה ספר יחוס כולל לכל המשפחה ויחידים היו להם ג"כ ע"ז כתבים בפ"ע איש איש יחוסו הפרטי

ולא נמצא לא כתבם הכולל [ועז"א כתבם בלשון יחיד] ולא יחוסיהם הפרטיים שעז"א ולא נמצאו בל"ר] ועי"כ נפל ספק בענינם כי יש לחוש שאינם כהנים כלל רק ישראלים מבני ברזילי, כי היתה גם משפחה מישראל שנקראת בשם בני ברזילי, ולכן **ויגאלו מן הכהונה**, בפרט כי בספק כזה נכנס ספק אחר שהם חללים, כי עי"כ גם הם בעצמם לא נשמרו מנשים הפסולות לכהונה, וזה נכלל במ"ש **ויגואלו**, שכבר נגאלו מן הכהונה כי לקחו נשים פסולות, ובזה תמצא חללי שחשב בין עשרה יוחסין:

פסוק סג

ויאמר התרשתא, ועתה נשאל השאלה אם יוכלו לאכול בקדשים, **ויאמר התרשתא**, הוא נחמיה, כמ"ש ויאמר נחמיה הוא התרשתא [נחמיה ח' ט'] שלא יאכלו עד יהיה או"ת ויודע הספק ע"י שאלת האו"ת, וכבר בארתי בפי' לת"ע שאם היו זוכים אז, היתה השכינה שבה אליהם בבית שני והיה להם או"ת, ובימי עלייתם היה להם עדיין תקוה לזה:

פסוק סד

השאלות:

(**סד**) **המספר הכללי אינו מסכים עם החשבון הפרטי**:

כל הקהל כאחד, בפרטם חסרים שלש עשרה אלף, ועיין רש"י, וכנראה לא חשב בין הפרטים את כל הבאים רק את הבאים ראשונה מבבל, וגם בנחמיה שהוסיף גם הבאים מארץ כשדים [כמ"ש בפסוק א'] לא חשב הכל, כי נתוספו בכל יום אנשים שלא נזכרו בחשבון כאן, אלה שנתוספו על המשפחות שכבר באו מהם הוסיף במספר הפרטי בנחמיה, ומשפחות חדשות או יחידים שבאו מערים שלא היה שם עדיין מהם, לא נזכר כלל בפרט, ובכ"ז ספרם במנין הכולל, שאחר כל הקבוצים היו ארבע רבוא וכו', והנה בכאן הזכיר בני מגביש מאה חמשים ששה ובנחמיה לא הזכירם, וצ"ל ששם כללם במשפחה אחת שהוסיף שם על מנינם, כמו בני עזגד ששם מספרם אלף יותר, י"ל שבני עיר מגביש כולם היו ממשפחת עזגד ונחשבו כאן על עירם ושם נחשבו אל משפחתם, ובזה י"ל גם מה שבאו שם בני ארח בני זתוא כל אחד חסר מאה מן החשבון הראשון, י"ל שמאה מבני ארח ומאה מבני זתוא גרו בעיר סנאה ושם חשבם אל בני עירם ולכן הוסיף שם שלש מאות על בני סנאה, ובזה לא תצטרך לדחוק שחזרו מקצתם:

פסוק סט

ומראשי האבות, יש סתירות בין החשבון המוזכר פה ובין המוזכר בנחמיה ז' ושם יתבאר:

פסוק ע

וישבו, שבבואם התעסקו תחלה לעבוד את האדמה להכין לחם ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה, לבל ישאו חרפת רעב, וגם שאחר שלא נתן להם רשות לבנות החומה לא התישבו בירושלי' רק שוטטו בעריהם וכ"א התישב בעיר אחרת שישבו שם אבותיו בזמן קדום, והכהנים והלוים התישבו במ"ח ערי הלוים, וישראל התישבו בערי ישראל:

פרק ג

פסוק א

ויגע, כמו הגיע, ובא בקל לאמר שכמעט נגע החדש התאספו, כי הקדימו איזה ימים קודם לכן, להיות שם בר"ה ומועדים שאחריו:

פסוק ב

ויבנו להעלות עליו עולות, כפי הנראה דייק הכתוב שרק עולות הקריבו לא יתר קרבנות, וכן מבואר בכתובים [ג' - ו'], ומזה משמע כדעת הראב"ד בפ"ו מה' בהב"ח, שקדושת המקדש בטלה בזמן החורבן, וכדעת ר"ש בפי"ד דזבחים שבבמת צבור גם הצבור לא היו רשאים להקריב רק פסחים וחובות הקבוע להם זמן שיש כמוהם בנדבת יחיד, והיינו תמידים ועולות שמקריבים בחג לפי שגם היחיד מתנדב עולה ומקריבה. אבל חטאות ואשמות כגון שעירי הרגלים לא קרבו בבמה גדולה, וכן ביוה"כ לא הקריבו לא שעירים ולא פרים וכמ"ש התוס', וכ"ש חובות יחיד שלא הקריבו, וכן לא מנחות דאין מנחה בבמה, ובזה באו הכתובים כפשטן שלא הקריבו רק עולות לבד:

פסוק ג

השאלות:

(ג – ו) **על מה בא הטעם כי באימה עליהם מעמי הארצות? למה כפל ושנה שהקריבו עולות שמשמע שלא הקריבו חטאת המוספים שצריכים להקריב בר"ח ומועדות, ולמה**?:

ויכינו המזבח על מכונותיו. כמ"ש ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה, א' העיד על מקום המזבח, ומ"ש כי באימה עליהם, הוא טעם מדוע המתינו עד התאספו העם כולו, ולא עשו מזבח עד עתה מפני שיראו שעמי הארצות ישביתו אותם בהיותם אנשים מעטים:

פסוק ד

ועולות יום ויום במספר, י"ד כבשים בכל יום, **כמשפט דבר יום ביומו**, פרי החג, שבכל יום פוחת והולך:

פסוק ה

שעזרא נתעכב בדרך ארבעה חדשים, והיה צריך להם להמתין בהליכת השליח וחזרתו, ומבואר שגם כבשי עצרת לא הקריבו, דאע"ג דאיכא שלמי נדבה, לא דמי, דעצרת הוי ק"ק ושלמים קדשים קלים, וכמ"ש התוס', אולם למ"ד דמקריבים אע"פ שאין בית, צריך לדחוק שמ"ש עולות לאו דוקא:

פסוק ז

השאלות:

(ז) **למה אמר כרשיון כורש עליהם שהוא למותר**?:

כרשיון כרש, כי עצי הלבנון היו שייכים למלך ולא היו יכולים לקחת עצים משם בלא רשות המלך כמבואר בנחמיה [ב' ח'], והם שלחו להביא עצים משם לא לקנות בכסף, מפני שבמכתב כורש היה כתוב ונפקתא מבית מלכא תתיהב כמבואר לקמן [ו' ד'], ואחר שצוה שיהיה הוצאת הבנין על הוצאותיו היו יכולים לקחת כרשיון כורש עליהם:

פסוק ח

השאלות:

(ח – ט) **למה אמר שתי פעמים לנצח על מלאכת בית ה' לנצח על עושי המלאכה, ותחלה משמע שכל הלוים היו ממונים ע"ז**:

הבאים מהשבי, **לירושלים**, **לנצח**, לומר שירה בעת הנחת היסוד כמ"ש בפ"י:

פסוק ט

בני יהודה, אמר זה להבדיל כי גם מבני חנדד היה מי ששמו קדמיאל כמ"ש נחמיה י' י', **לנצח** הוא להשגיח על עושה המלאכה, כי על נצוח השיר היו משתתפים כל הלוים כמ"ש בפסוק הקודם:

פסוק י

מלובשים, בבגדי כבוד, כן פירש"י, וזה לדעת הרמב"ם פ"ח מה' כלי המקדש שלא הותר לכהנים ללבוש בגדי כהונה שלא בשעת עבודה, אבל לשטת הראב"ד שם יל"פ שהיו מלובשים בבגדי כהונה, וגם להרמב"ם י"ל שלבשו בגדי כהונה לצורך עבודת התמיד ולהפך בצינורא, והיו מותרים לילך בו כל היום כמ"ש בחבורי ארצות החיים [סימן י"ח] והכהנים לא היו תוקעים בחצוצרות רק בימי המועדות, כמ"ש הרמב"ם [ה' כה"מ

פ"ג], והיה זה הוראת שעה שחשבוהו כמועד מפני רוב שמחתם, **על ידי דויד** בשירות ותשבחות שיסד דוד:

פסוק יא

ויענו בהלל ובהודות, ההילול הוא על שבח הבורא, וההודאה היא על הטובה, ומפרש בהלל **כי טוב** שזה ההילול שהוא טוב מצד עצמו, ובהודות **כי לעולם חסדו על ישראל**, **והעם הריעו בהלל לה'** ולא בהודאה כי רבים היו בוכים כמו שיאמר:

פסוק יב

השאלות:

(**יב** – יג) **למה אמר שאין מכירים תרועת השמחה כי העם מריעים תרועה גדולה**, **שזה סותר את עצמו**:

אשר ראו, מלת ראו נמשך גם למטה, ומלת בעיניהם נמשך גם למעלה, ושיעורו **אשר ראו הבית הראשון** [**בעיניהם**] **וראו ביסדו זה הבית בעיניהם**, **היו בוכים** כמ"ש [חגי' ב'] מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם רואים אותו עתה וכו'. **ורבים בתרועה**, י"ל עפמ"ש הרמב"ם בפ"א מה' תרומות מטעם שקדושת יהושע בטלה וקדושת עזרא לא בטלה, מפני שקדושת יהושע היה ע"י הכיבוש וכשנכבשה מהאויבים בטל הכיבוש ובטלה הקדושה, אבל קדושת עזרא שהיה ע"י חזקה לא בטלה, ורבים היו בוכים על שראו שבונים ברשות כורש וכפי פקודתו שגבל מדת הבנין ועניינו כמ"ש [לקמן ו'], ואם היו זוכים היה נעשה להם נס בימי עזרא כמו בימי יהושע בן נון כמ"ש חז"ל [ברכות ד'] וע"ז בכו, ורבים שמחו עי"כ שבזה תהיה קדושתו עולמית ולא תתבטל, וז"ש.

פסוק יג

ואין העם מכירים שקול תרועת השמחה, הוא בסבת **קול בכי העם**, שמזה בעצמו שאלה בוכים על שהם בונים תחת רשות כורש ע"ז עצמו שמחו רבים המבינים התועלת הזה, זאת לא הכירו ההמון רק **הריעו תרועה גדולה**, וזה דרך דרש. ובפשוט יאמר ששני הקולות בין קול השמחה בין קול הבכי לא הוכרו ע"י התרועות של השופרות שנשמע עד למרחוק והם החרישו את כל הקולות האחרים:

פרק ד

פסוק ב
השאלות:

(**ב – ג**) **למה לא קבלו את הכותים שרצו לעבוד את ה'? ומהו התשובה אנחנו נבנה כאשר צונו כורש, וכי צום שלא יעזרום האומות בבנינם**?:

נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם, הכותים היו עובדים בשיתוף, כמ"ש את ה' היו יראים ואת אלהיהם הם עובדים, וחשבו שגם ישראל יעבדו באופן זה, וע"כ אמרו ככם נדרוש לאלהיכם בקרי ליה אלהא דאלהיא, וע"כ אמרו **ולו אנחנו זובחים**, שאנו חושבים אותו לאל עליון נעלה על כל אלהים:

פסוק ד
ויהי עם הארץ, ע"כ נעשו עם הארץ שהם הכותים צוררים וחשבו מחשבות לבטל את הבנין, ופעם היו מרפים את ידיהם, היינו מטילים בהם עצלות בל יעשו השתדלות בענין הבנין, ופעם מבהלים אותם מלבנות ע"י שהטילו עליהם אימה, ופעם ושוכרים עליהם יועצים להפר את הבנין, וזה נמשך **כל ימי כורש**, שבימיו נשבת הבנין **עד מלכות דריוש**, שאז החלו לבנות, ומפרש.

פסוק ו
ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה, ואז היו מרפים ידיהם ומבהלים אותם ע"י השטנה אשר כתבו:

פסוק ז
השאלות:

(**ז – יא**) **תחלה אמר שהכותבים היו בשלם מתרדת, ואחר כך אמר שהיו רחום בעל טעם ושמשי, ואח"כ אמר שהיו גם דיניא ואפרסתכיא וכו', ואחר כך עוד דנה פרשגן אגרתא וכו' עבדך אנש נהרה?, ולמה חזר זה שנית הלא כבר אמר וכתב הנשתון כתוב ארמית**?:

ובימי ארתחששתא כתב בשלם, אז שכרו עליהם יועצים להפר הבנין כמו שנבאר, והנה הגם שיש כמה דעות בענין מלכי פרס ובשמותיהם, ארתחששתא זה בהכרח היא כורש כמו שפרש"י. דהא בימי כורש נשבת הבנין, וצ"ל ששם ארתחששתא היה שם הכבוד למלכי פרס, ולמ"ד שארתחששתא הוא שם אחר צ"ל שלא נשבת הבנין עד אחר מות כורש וארתחששתא זה מלך אחר כורש, כי בכל אופן צ"ל שהיה הבנין נשבת י"ד שנים שהם שני שבועים שכתוב בדניאל [ט' כ"ה] לפי פירושי. והנה טרם שנבוא לבאר הענין

הבא, אציע הקדמה אחת, כי יפלא מאד, א] אחר שכורש זה בעצמו נתן דת לבנותו, ואמר שה' פקד עליו לבנות לו בית, איך בימים מועטים החזיר את הדת ובטל הבנין, וידענו כי בדתי פרס ומדי כל כתב אשר נכתב בשם המלך לא יכול המלך לבטלו בשום אופן כמבואר בענין דניאל [בדניאל ו'] ובענין אחשורוש שלא יכול לבטל כתב הדת אף שנכתב בטעות כמו שבארנו בפי' מגלת אסתר, זאת שנית שהם כתבו שהיהודים בונים ומבצרים חומות ירושלים וזה היה שקר גמור שלא בנו רק את הבית, והחומה לא נבנה עד ימי ארתחששתא שנתן לזה רשות מיוחד, ואיזה מרד יכול להתקומם ע"י בנין הבית אחר שאין להם עיר בצורה להשגב בה, והבית נבנה מעץ ומאבן שיוכל לשרפו בקל אם ימרו את פקודתו כמו שיתבאר בסי' ו', ואיך הטה אזניו לדברי שקר ואיך ערבו את לבבם לדבר שקר. ע"פ השאלות האלה יאיר לנו אור בפי' הכתובים האלה, שבאמת נעשה בזה מרמה גדולה, ועל ידי שוחד ממון שנתנו צרי יהודה שכרו יועצים והצליח מרמה בידם, כי זאת ידעו שלבטל את בנין הבית הוא דבר שאי אפשר כפי חקי פרס ומדי שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, וגם שלא יכלו להלשין ע"ז, באשר בבנין בית אלהים אין חשש מרד אחרי שחומת ירושלים מפורצת, וגם שיכתבו שקרים אל המלך שהיהודים עברו פקודתו, ותחת שיבנו את הבית הם בונים בחומת העיר, התיראו פן יודע למלך ששקר דברו ויחייבו ראשם למלך, והיה עצתם באופן זה, כי באשר מלכות פרס היתה מלכות גדולה ורחבה והיו תחתיה עמים שונים מדברים כ"א בלשונו, היה החק שכל מי שירצה לכתוב אל המלך היה כותב בלשונו ובכתבו, כמ"ש להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו, והיו בכל מדינה שני שרים ממונים מן המלך לקבל את המכתבים שיכתבו בלשון המדינה אשר המה בה ולהעתיק אותם בלשון ובכתב פרס ולשלחם אל המלך, וכן תשובת המלך היה מגיע בלשון וכתב פרס אל שני המעתיקים האלה, והם העתיקו הדברים אל לשון המדינה ומוסרים התשובה המועתקת אל הכותבים, ועל מדינת סוריא היו שם השרים האלה, רחום בעל טעם הוא היה המעתיק מלשון אל לשון, ושמשי היה הסופר ומעתיק הכתב לכתב פרס, ובסוריא היה כתבם ולשונם ארמית, לכן הכותבים שטנה שהיו שלשה אנשים ששמם **בשלם מתרדת טבאל**, **ושאר כנותיו** היינו חבריו וסייעתיו, **כתבו על ארתחששתא מלך פרס**, **וכתב הנשתון** היינו שהיה צריך להעתיקו ולהשוות ההעתקה שיהיה שוה אל הכתב שנעתק ממנו, **היה כתוב ארמית ומתורגם ארמית** שהיה כתב ארמי ולשון ארמי, והם מסרו הכתב הזה הערוך אל המלך, לרחום בעל טעם ושמשי ספרא שהם יעתיקו אותו לכתב ולשון פרסי:

פסוק ח

רחום ואז **רחום בעל טעם ושמשי ספרא** שהם היו המעתיקים והיו נאמנים למלך שלא יעשו זיוף במלאכתם עשו מרמה בהעתקתם, ותחת שהכותבים כתבו תלונתם על בנין הבית העתיקו המה את הכתב שטנה על בנין ירושלים, וז"ש **כתבו אגרא חדא על ירושלם**, שהם כתבו שהיהודים בונים ומבצרים את ירושלים, ובכ"ז היה זה באופן שגם אם יודע למלך שהדבר שקר שלא בנו את חומת ירושלים רק את הבית, לא היו יכולים להעניש לא את הכותבים ולא את המעתיקים כמו שית' בפסוק י"ב, והם **כתבו לארתחששתא מלכא כנמא** כאשר נאמר, והנה היה מחקי המלך ששני השרים שנתמנו להעתיק הם כתבו שמם בראש המכתב, [כי מידם יבקש המלך אם נעשה איזה זיוף ומרמה בהעתקה] ואח"כ כתבו שמות הכותבים והמבקשים, [כי מידם יבוקש אם כתבו איזה שקר בגוף המכתב, וגם שידע המלך מי המבקש], וזאת נכתב על המכתב, כמו שהיום יחתמו שמם תחת המכתב, אולם תחת שהיה להם להזכיר שמות הכותבים בשלם מתרדת טבאל וחבריהם, כתבו הם שמכתב זה יצא מכל העמים אשר בעבר הנהר שאז ישים המלך על לבו כי לא דבר רק הוא והוא דבר הנוגע לכל העמים אשר במדינתו, וע"ז כתבו.

פסוק ט

ושאר האומות אשר הגלה סנחריב מלך רב וגדול והושיב אותם בעיר שמרון ויתר האומות אשר בעבר הנהר ואנשי כענת, עד כאן כתבו על המכתב להודיע שם המבקשים, שהם עמים רבים, וי"ל כי האנשים בשלם מתרדת קבצו גם כן חתומים מכמה ערים להרשות אותם לבקש ע"ז בשמם:

פסוק יא

דנא, מעתה מתחיל תוכן המכתב עצמו, **זה פתרון האגרת** [ר"ל זה העתקתו] **אשר שלחו לארתחששתא המלך, עבדך אנשי עבר הנהר וכענת** באגרת קצרו ולא חשבו כולם, רק ההתחלה עבדך וגו' עד עבר נהרא וכענת, שכן היה דרכם שלא לכפול בכל פעם כל השמות רק כתב ההתחלה והסוף ובאמצע כתב מלת **שלם** או **גמיר** כמו שאנו כותבים, **וכו'**, או **וגו'**, כמו שתראה בפסוק י"ז ובסי' ז' י"ז, וכרן לא העתיק מלת שלם או גמיר לקצר הדברים:

פסוק יב

השאלות:

(**יב**) **איך אמרו שבונים ירושלים והוא שקר מבואר, שהם לא בנו רק את הבית כרשיון המלך**?:

ידיע להוא למלכא, עתה מתחיל גוף הבקשה, **די סליקו מן לותך** שאתה שלחת אותם חפשי [וזה ראיה שנתבטל הבנין בימי כורש, ואם היה אחריו צריך לדחוק שר"ל מן מדינתך]. **אתו לירושלם קריתא מרדתא ובאישתא בנין ושוריא שכלילו**, בזה היה המרמה והזיוף שעשו המעתיקים, כי בלשון זה יש שני פירושים, שיל"פ שמ"ש קריתא מרדתא מוסב למעלה שבאו לירושלים שהיא עיר מורדת וחוטאת, ומלת בנין הוא מאמר בפ"ע, ור"ל שבונים שם בנין, דהיינו שבונים שם את הבהמ"ק ויסדו חומות הבית, ר"ל שמכינים עצמם לבנות חומותיו שכבר אושיא יחיטו, שכבר קשרו יסודותיו, וא"כ לא כתבו דבר שקר, שאמת הוא שבנו שם את בית ה' כמצות כורש, וי"ל שמלת בנין מחובר עם קריתא מרדתא ובאישתא, ור"ל שבאו לירושלים והם בונים את העיר המורדת והרעה, והם העתיקו כן שבונים את העיר, ואם היה נודע למלך שהוא שקר לא היה מגיע להם עונש, כי מאמר האגרת סובל פירוש זה כמו שאנו מפרשים כן באמת, וגם להכותבים לא היה מגיע עונש שהיו מתנצלים שהיה כונתם כפירוש הראשון שבונים שם בית המקדש:

פסוק יג

השאלות:

(**יג – טז**) **למה כפל ידיע להוא למלכא, מהודעין אנחנא למלכא**?:

כען, עתה ידוע יהיה למלך אשר אם תבנה העיר הזאת וישכללו חומותיה, מיני מסים הנקראים בשם **מנדה בלו והלך לא יתנו** עוד [כי ימרדו במלך] **ותזיק הכנסת המלכים**, [או ר"ל אוצר המלך]:

פסוק יד

ומלח די לא כתב, כי המלח היה לו בחנם] והכנסת המלח היה להספקת צרכי היכל המלך, וז"ש שאנחנו אוכלים מלח המלך, שזה מפני שאנו עבדיו, ע"כ **ערות מלכא**, ר"ל לא יאות לנו לראות **בזיון המלך, על זאת שלחנו והודענו למלך**, בארו בזה שהסבה שהניעה אותם להודיע זאת אינה מתועלת עצמם או יראת נזק, רק באשר הם עבדים נאמנים למלכם ואינם רוצים לראות ברעתו:

פסוק טו

די יבקר, ר"ל והם מעירים את אזנו שא"צ שיאמין להם עפ"י הגדתם רק **שתבקר בספרי הזכרונות של אבותיך ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות, והשתדלות עשו בתוכה** [למרוד] **מימי עולם**, [ואשתדור כמו ואשתדל כמו בדניאל ו' ט"ו] **ובעבור זה החריבו אותה**:

פסוק טז

מהודעין, תחלה אמרו ידיע להוא למלכא, היינו שזה ידע המלך מעצמו ויבין את זאת שבאם תבנה העיר יפסיד המסים, כי דרכם למרוד ולפרוק עול מלכות מעולם, וחוץ מזה **מודיעים אנחנו להמלך** [דבר שלא ידע בעצמו] **שבאם תבנה העיר הזאת לא יהיה לך חלק בכל עבר הנהר**, כי כמו שהעיר הזאת תפרוק עול כן יעשו כל בני עבר הנהר, שכולם יעשו כמעשיהם וינתקו מוסרות:

פסוק יז

השאלות:

(יז) **מ"ש שלם וכעת אין לו ביאור**:

פתגמא, הנה עפ"י הצעת דבריהם לא עלה על דעת המלך שיחקור אם גוף הדבר אמת שהיהודים שינו את פקודתו ובונים חומת העיר בלא רשותו, כי חשב ששריו וכן עמים רבים הכותבים אתם לא יכתבו אליו דבר שקר גלוי כזה, היה צריך לבקש רק אם הדבר אמת שבני ירושלים דרכם למרוד במלכים, ועפ"ז השיב התשובה, וכתוב בראש המכתב, **דבר שלח המלך על רחום בעל טעם ושמשי הסופר ויתר חברהון הישבים בשומרון ושאר עבר הנהר** [וגו' **עד**] **וכעת**, והוא כמ"ש למעלה שהיה צריך להאריך ולחזור כל שמות החותמים דיניא ואפרסתכיא וכו' הנחשבים למעלה פסוק ט' ופסוק י', וכדי לקצר היה דרכם לכתוב רק ההתחלה רחום בעל טעם ושמשי, שלם, פי' והשלם וגמור יתר הדברים עד וכעת, והוא כמו מלת וכו' או מלת וגו' בנוסחאות שאנו כותבים, וכמ"ש לקמן ז' י"ב **גמיר וכענת**, ופה כתיב תחת מלת גמיר מלת שלם, ר"ל השלם וגמור, ושוב ראיתי שכן פי' חכם אחד:

פסוק יח

נשתונא, היינו ההעתקה [שהוא שוה עם המכתב שנעתק ממנו] **אשר שלחתם לנו מפורש נקרא לפני**:

פסוק יט

ומני, וממני יצאה הפקודה ובקרו ומצאו שעיר הזאת התנשאה מעולם על מלכים ומרידה והשתדלות [שימרדו אחרים] **נעשה בה**:

פסוק כ

ומלכין, וחוץ מזה **היו שם מלכים תקיפים המושלים בכל עבר הנהר ומסים היה נתון להם** [מן האומות], ובזה נתאמת לו גם כן מה שהודיעו שבאם תבנה העיר יאבד גם חלק המלכות שלו בכל עבר הנהר:

פסוק כא

השאלות:

(**כא**) **איך בטל הבנין הלא הוא נתן רשות לבנות ובדת פרס כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב**:

כען, עתה תתנו פקודה לבטל את האנשים האלה, והעיר הזאת לא תבנה עד תבא פקודה מאתי, ותהיו נזהרים מלעשות עצמכם כשוכחים על זאת [או כשוגגים] **ולמה יגדל ההיזק להזיק מלכים**:

פסוק כג

אדין מן די פרשגן די נשתונא וכו', ר"ל כי בפקודת המלך לא נזכר לבטל בנין הבית רק בנין העיר, רק שבמ"ש לבטלא גבריא אלך וקריתא דך לא תתבנא, יל"פ שאמר שני דברים, א] לבטלא גבריא אלך מן בנין הבית, שעל בנין העיר לא שייך שיבטלו אותם אחר שבאמת לא בנו את העיר וע"כ שיבטלום מן בנין הבית, וקריתא דך לא תתבנא הוא דבר אחר שחוץ מזה פוקד שלא יבנו את העיר, ופירוש זה היה נכון אם היה המכתב אל המלך מכתב שטנה על בנין הבית, דאז פירש דבריו שמשיב שיבטלום מן בנין הבית. אבל לפי האמת שהם העתיקו הכתב שטנה על בנין העיר א"כ מה שהשיב לבטלא גובריא אלך, פירושו מן בנין העיר, ומ"ש וקריתא לא תתבנא הוא פי' שיבטלו אותם שלא תבנה העיר, אבל בנין הבית הותר להם כפי פקודת המלך הראשונה אשר אין להשיב, רק אחר שרחום ושמשי ספרא היו המעתיקים, אמרו עתה שהכתב שטנה היה על בנין הבית ופרשו פתשגן הנשתונא היינו הפתרון של ההעתק של מכתב המלך [שבא ג"כ בלשון פרס והם העתיקוהו ופירשוהו] שכונת הכתב של המלך היה לבטל בנין המקדש, כי פי' הכתב היה תלוי בידם, ולכן הלכו בבהלה לירושלים אל היהודים ובטלו אותם בזרוע וחיל:

פרק ה

פסוק א

והתנבא, בשנת שתים לדריוש נשלם הזמן למלאת לחורבת ירושלים שבעים שנה [כנ"ל א' א', ובדניאל ט' ב'] ואז נבא חגי וזכריה [בר עדוא ר"ל בן בנו] בשם ה' שהגיע עת לבנות ואז התחילו לבנות עפ"י הנביאים והבטחתם:

פסוק ג

השאלות:

(**ג – ד**) **מה שאלו מי נתן רשות לבנות הלא היתה פקודה שניה שלא לבנות**?, **ומז"ש אמרנא להון מן אינון שמהת גבריא**, **שא"ל באור כלל**:

בה זמנא, זה היה בהשגחת ה' שלא באו עליהם צריהם, שהם היו מפריעים אותם ביד חזקה כמו בפעם הראשון וכמו שרצו אח"כ להלחם אתם על בנין החומה, רק שבא תתני פחת עבר הנהר והוא לא היה צורר היהודים, רק ששאל מי נתן להם רשות לבנות הבית הזה, כי רשות כורש נשכח בעת ההיא:

פסוק ד

אדין, הם שאלו אל הבונים, ויספרו הבונים **כדברים האלה אמרנו להם מי הם שמות האנשים הבונים הבנין הזה**, הבונים מספרים אנחנו השבנו לתתני ושתר בוזני לאמר, אנחנו אינם הבונים עפ"י דעתנו רק זרובבל והכ"ג הם הם הבונים כי אנו בונים עפ"י פקודתם, באשר זרובבל היה פחה קבוע מן המלך, ובודאי אז דברו תתני פחת עבר הנהר וסייעתיו עם זרובבל, והם השיבו להם כדברים המוזכרים באגרת תתני אל המלך מן פסוק י"א ואילך:

פסוק ה

ועין, ובאשר היה ביכולת של פחת עבר הנהר לעכב את הבנין עד תבא התשובה מדריוש, והיה בזה השגחת עיני ה' שלא בטלו את הבנין לעת עתה, **עד טעמא לדריוש יהך**, ר"ל שאמרו להם שלא יבטלו אותם עד שילך הדבר לדריוש לשאול דעתו, **ואדין יתיבון נשתונא על דנה**, ואז תתני פחת עבר הנהר וחבריו ישיבו העתק של תשובת המלך מה שישיב על זה:

פסוק ו

השאלות:

(**ו – ז**) **למה כפל פרשנן אגרתא**, **פתגמא שלחו עלוהי**, **וכדנא כתיב בגויה**:

פרשגן, זה הוא הנוסח שהיה כתוב על האגרת ששלחו לדריוש מבחוץ, [כמ"ש למעלה שמבחוץ כתבו מי השולח וחתם שמו] כתוב מבחוץ: **פרשגן אגרתא** שהוא העתק של אגרת אשר **שלח תתני פחת עבר הנהר ושתר בוזני וחבריו** אומה הנקראת **אפרסכיא אשר בעבר הנהר לדריוש המלך פתגמא שלחו עלוהי עד כאן כתב מבחוץ**, **ופי' מ"ש פתגמא שלח עלוהי**, שאין באגרת הזאת איזה בקשה או אגרת שטנה רק שאלה שהמלך יתן פתגם ותשובה, כ"ז כתב מבחוץ, **וכדנא כתיב בגוה**, וכן היה כתוב בתוכו. ר"ל מעתה מעתיק מה שהיה כתוב בהכתב בתוכו, זה היה הנוסח **לדריוש המלך**, **הכל שלום**, ר"ל אין באגרת הזאת איזה שטנה או דבר רע:

פסוק ח

השאלות:

(ח – יז) **וכי לא ידעו שהיתה פקודה לבטל הבנין ומה כל האריכו' והספור שכתבו**?: **ידיע להוא למלך אשר הלכנו למדינת יהודה לבית אלוה הגדול והוא נבנה אבן שיש**. **ועץ מושם בהכתלים**, הנה בזה דרשו טובתם שהודיעו שאינם בונים מבצר משגב, כי משימים עץ בהכתלים שבקל ישרף באש ואינו למשגב [שמטעם זה צוה כורש שיבנו כל שורה הרביעית של עץ, לקמן ו' ד']. **ומלאכה זאת נעשית מהרה ומצלחת בידיהם**, וגם בזה המליצו לאמר שהעמים אשר סביבותם אין משביתים המלאכה כי אין בה שום חשש מרד או דבר רע או מזיק למלך או להעמים:

פסוק ט

אז שאלנו להשבוים האלה מי נתן להם רשות ע"ז וגם שאלנו שמותם להודיעך שם האנשים אשר בראשם, וגם זה לטובה לדעת כי בראשם עומד הפחה והוא לא יעשה דבר בלא רשות, ובודאי האמת כדבריהם שי"ל רשות מפורש:

פסוק יא

וכה השיבו לאמר, א] **אנחנו עבדי אלהי השמים והארץ**, והבית הזה נבנה לשמו הגדול, ב] שהבית הזה י"ל חזקה מצד הזמן **שעמדה מקדמת דנא**, שנים רבות, ג] י"ל חזקה מצד גדולת הבונה שהיה **מלך רב ושליט**:

פסוק יב

להן, ד] שחורבנו היה בסבת העונות וכבר נתכפרו עונותיהם ע"י הגלות, ה] שבשנת אחת לכורש נתמלא קץ ענים ומרודם והוא נתן הפקודה לבנות הבית הזה והם בונים עפ"י רשות המלך:

פסוק יד

ואף, והראיה שהוציא כלי המקדש שלקח נבוכדנצר מן ההיכל והוליך אותם להיכל שבבבל, ובסבת השתמשו בכלים האלה נהרג בלשאצר וניתן המלוכה לפרס, ועי"ז השיב הכלים ונתן אותם לששבצר אשר שם אותו לפחה, וזאת שני ראיות מוכיחות כדבריהם ממה שהכלים בידם, וממה ששבצר הוא פחה קבוע מן המלך ואליו צוה לבנות והוא הבונה, והפחה שהוא שר המלך לא יעשה כזאת בלא רשות, ועתה אם על המלך טוב יבקר ויחפש אם נמצא פקודה כזאת מכורש, וישלח לנו רצונו על זה:

פרק ו

פסוק א

השאלות:

(**א – ב**) **איך אומר שחפשו בבית ספריא בבבל ומצאו במדי**:

אדין אז נתן דריוש המלך פקודה ובקשו בבית הספרים שהגנוזים מונחים שם בבבל ומצאו בתיבה בבירה שבמדינת מדי מגלה אחת, וכן כתוב בה לזכרון, נראה כי עיר המלוכה היה תחלה בבבל ושם היו מונחים כל ספרי הפקודות של המלך, וכן המכתב ששלח כורש על אודות הבנין [שהיה נוסחו כל ממלכות הארץ נתן לי ה' כמ"ש בראש הספר] זה היה מונח בבבל, ובימי אחשורוש שינו את כסא המלוכה מבבל לשושן כמ"ש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה, כמ"ש בפירושי שם, ונאבד אז מכתב זה [ויכול להיות כי המן האגגי שהיה המשנה האביד את המכתב הלז שהיה לטובת היהודים] ולא נמצא בבבל, והיה מהשגחת ה' שנמצא בעיר הבירה שהיא עתה במדי, מגלה קטנה שכתוב בה זכרון מהפקודה הזאת, [שזה נשאר במדי כמו שהיה שם ספר הזכרונות דברי הימים כמ"ש בפירוש מגלת אסתר שזה לא היה ביד המן] ושם נכתב לזכרון בקיצור:

פסוק ג

שבשנת אחת לכורש המלך, נתן המלך פקודה, א] **שבית ה' בירושלים יבנה** והוא רשות לבנות הבית, ב] אתר שיזבחו שם זבחים, ג] **ואשוהי מסובלין**, שיסודות הבית יהיו חזקים לסבול הבנין, ד] הגביל מדת הבית וגם זה היה בהשגחה שלא שינה מדתו מכפי הראוי ולא היו יכולים לבנותו כמו שכתוב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ה] שיהיו.

פסוק ד

שלשה שורות של אבני שיש ושורה של עץ חדש, שלפי דברי חז"ל היה זה כדי שאם ימרדו ישרוף אותו באש, ו] שהוצאת הבנין יהיה מבית המלך, ז] שמוציא כלי ה' ומסר לידם:

פסוק ו

כען, **עתה**, אתם **תתני** וכו' **רחיקין הוו מן תמה** תהיו רחוקין מן הבנין הזה שלא תשבתו ידי עושי המלאכה אחר שי"ל רשות עליו מן כורש, **כדת פרס ומדי אשר לא יעבר**, לכן **שבקו לעבידת בית אלהא דך**. ואתם לא תתערבו בדבר, כי פחת היהודים ולשבי יהודאי עליהם הדבר מוטל שיבנו אותו על מקומו, כ"ז דבר מצד הפקודה הראשונה של כורש, שהוא לא צוה שיעזרו אותם בבנין רק שלא יבטלום מעבודתם והם יבנו, וכפי פקודה זאת עליכם מוטל שתעמדו מרחוק לא לעזר ולא להשבית המלאכה, אבל.

פסוק ח

ומני שים טעם, אני נותן פקודה חדשה נוסף על פקדת כורש, שלפי פקודתי לא די במה שתהיו רחוקים ושתהיו בשוא"ת, כי אני מצוה שלא די במה שלא תשביתו את המלאכה, כי אתם מחויבים עוד לעזור אל המלאכה בקום ועשה, ועז"א **למה די תעבדון עם שבי יהודיא אלך** אתם צריכים לעשות עמהם לעזרם **למבנא בית אלהא דך**, וכן אני מצוה כי **מנכסי מלכא די מדת** [מן מס מנדה] **של עבר הנהר**, **אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא**, שיתנו להם ממס זה ההוצאה במהרה [כי בפקודת כורש היה כתוב שההוצאה תהיה מבית מלכא, אבל לא נתן להם במהרה, ואני מצוה שתנתן מן מס עבר הנהר ושינתן תיכף], **די לא לבטלא כדי שלא** יתבטלו ממלאכתם ע"י חסרון ההוצאה:

פסוק ט

השאלות:

(**ט – יב**) **תחלה אמר שיהיו רחוקים מן תמן משמע שלא יתערבו כלל**, **ואח"כ אמר די תעבדון עם שבי יהודיא שיעזרום בבנין**, **ולמה שלש ומני שים טעם ג' פעמים**:

ומה חשחן, עוד הוסיף על פקודת כורש, שגם הוצאת הקרבנות וצרכי העבודה ינתן להם [שזה לא נזכר בפקודה הקודמת], ור"ל **מה שיצטרכו בני בקר ואילים וכבשים לעולות לאלהי השמים חטים מלח יין ושמן כמאמר הכהנים שבירושלם ינתן להם יום ביום בלא דיחוי**, כדי שיקריבו לאלהי השמים ויתפללו על חיי המלך ובניו:

פסוק יא
ומני שים טעם, גם הפקודה הזאת היא ממני [כי לא נמצאת בפקודה הראשונה של כורש] שמי שישנה דבר זה יעקרו עץ מביתו וממנו יעשה עץ לתלותו עליו על פתח ביתו וביתו יהיה למחראות:

פסוק יב
ואלהא, אמנם אם איזה מלך ואומה [שאין לי כח עליהם] ירצה להשחית הבית הזה, יכריתהו ה' השוכן שם, **אנא דריוש**, ר"ל חוץ מפקודת כורש שיבנה, **אני הוצאתי פקודה שיעשה במהרה**, וזה כולל אם שהבנין יבנה במהרה, אם שתתני וחברוהי יודיעו פקודתו מהרה בלא עיכוב, ועז"א **שאדין**, ר"ל אז **כל עומת ששלח דריוש כדברים האלה** עשו כפקודתו **ועשו במהרה** כאשר צוה:

פסוק יד
ושבי יהודיא, **ושכללו מטעם אלה ישראל** וכו' ר"ל שהיה השגחה מעוטפת בטבע שהיה מטעם אלהי ישראל ענין השגחיי, אבל לא נס נגלה רק מטעם המלכים שנתן ה' כזאת בלבם, כמ"ש ראויים היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יב"נ אלא שגרם החטא, ומ"ש **כורש ודריוש וארתחששתא** לדעת חז"ל בר"ה הוא שם אחד, וכן פירש"י שארתחששתא הוא דריוש ונקרא כן ע"ש המלכות, וכן מ"ש [למעלה ד' ז'] ובימי ארתחששתא פירש"י שהוא כורש, שכ"ה דעתך חז"ל, אולם הרז"ה בפ"ק דר"ה כתב, זה העולה בידנו לפי מדרש חכמים, אבל הפי' הנכון לפי הפשט מ"ש מטעם כורש ודריוש וארתחששתא שלשה מלכים היו, כורש המתחיל, ודריוש המשלים בנין הבית וסמוך ליה ארתחששתא בונה חומות ירושלים, וכבר נפלו שיטות ודעות שונות במנין מלכי פרס ושמותם, ואין בזה דבר ברור:

פסוק טו
ושיציא, וסוף הבנין היה בג' אדר שנת שש למלכות דריוש, נמצא נמשך הבנין ד' שנים וששה חדשים [עי' חגי א' ט"ו]:

פסוק טז
ויעשו חנוכת הבית הזה בחדוה, כבר פי' הקדמונים מ"ש הבית הזה, כי אם היו זוכים אז היה מגיע זמן הגאולה העתידה, ותיכף אחר בנין זה היה יורד ביהמ"ק מן השמים כמקדש שראה יחזקאל לעתיד לבא והיו מתחילים החנוכה השנית שנאמרה ביחזקאל, ולע"ע עשו חנוכת הבית הזה, שמלת דנא מורה שמצפה על חנוכת בית אחר, והנה חנוכת יחזקאל תתחיל בכ"ג אדר, כמבואר שם, והם המשיכו חנוכה שלהם עד כ"ג אדר

שהם כ"א יום, ואם היו זוכים היה תיכף חנוכת הבית האחרון שיבנה בידי שמים, ויען שבימים האלה חל פורים שהם ימי משתה ושמחה, אמר שהיה עיקר החדוה על החנוכה שהיתה גדולה משמחת הפורים:

פסוק יז

והקריבו, קרבנות אלה מה שהקריבו שעירי חטאת בצבור אינם עפ"י הדין רק הוראת שעה ע"פ הנביאים, כמו שמסיק בגמרא בהוריות ובתמורה:

פסוק יח

והקימו כהניא בפלגתהון, הכהנים נתחלקו לכ"ד משמרות שכ"א יעבוד בשבוע אחרת, וכל משמר מתחלק לז' בתי אבות שכ"א יעבוד ביום אחר, אבל איזה עבודה יעבדו זה נעשה ע"פ גורל, אבל הלוים נתחלקו עוד יותר, שראשי בתי האבות יקבעו לכ"א איזה עבודה פרטית יעבוד, כמבואר ברמב"ם [פ"ג מה' כה"מ הלכה מ'] עי' בכסף משנה שם, ועל זה אמר על הלוים **במחלקותהון** שהם נתחלקו יותר מן הכהנים איש על עבודתו הפרטית:

פסוק כ

כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד, לעומת מ"ש עזרא בדה"ב [כ"ט ל'] כי הלוים ישרי לב להתקדש מהכהנים, אמר שעתה הטהרו כאחד, ולא תאמר שנשארו גם כהנים ולוים טמאים, עז"א **כולם טהורים**, **לכל בני הגולה** שחיטת הפסחים היה ע"י הלוים כמ"ש ג"כ בדה"ב [ל' ט"ז] ושם [ל"ה, ו' י' י"א], וספר בשבחן שהקדימו פסחי ישראל קודם פסחי הכהנים שהם זריזין, ופסחי הכהנים קודם לשל עצמם:

פסוק כא

וכל הנבדל, הם הגרים, כמ"ש בקדושין דף ע':

פסוק כב

מלך אשור, מלך פרס שמלך גם על אשור, ושם היו השרים והפחות שמשלו בכל עבר הנהר תמיד צוררי ישראל, ועתה גם מלכות אשור, ר"ל כל שרי המלוכה, היו עליהם לטוב וחזקו ידיהם, וכמו מ"ש דניאל [ח' כ"א] מלך יון שפי' מלכות יון:

פרק ז

פסוק א

זכריה בר עדוא] ובד"ה שם יש ו' דורות יותר שפה קצר במספרם:

פסוק ה
הכהן הראש, הכהן הראשון:

פסוק ו
הוא עזרא, שמעון הצדיק שהיה משיורי כנה"ג אמר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח, כי בימי כנסת הגדולה נתבצרו שלשה עמודים אלה על ידי ג' אנשים מסוימים, ע"י זרובבל ויהושע הכ"ג נבנה המקדש ונתבצרה עמוד העבודה, ואחריו יצא עזרא לכונן עמוד התורה, ואחריו נחמיה שבנה חומות העיר ועסק במדיניות לבצר עמוד ג"ח, כמו שיתבאר בספרו, וז"ש **שהוא עלה מצד שהוא סופר מהיר בתורת ה'** ועלה לכונן עמוד התורה, וזאת בקש מן המלך ונתן לו, כמ"ש מפסוק כ"ה ואילך, ומצד זה היתה יד אלהים טובה עליו בהשגחתו הפרטיית שלא תשתכח תורה מישראל:

פסוק ח
היא שנת השביעית, לדברי חז"ל בר"ה שמנו לו מניסן, יל"פ שמ"ש תחלה בשנת שבע ר"ל באותו יום נכנס בשנה שביעית, ופה אמר שנת השביעית באמצע השנה, אולם בפשוט י"ל שהמלכים בפ"ע מנו שנותיהם מיום ליום, והוא נעשה מלך בשני לירח החמישי, וכשבאו ירושלים באותו יום כלתה שנת השביעית למלך כי למחר התחילו לחשב שנת השמינית:

פסוק ט
יסוד המעלה, אז היתה יסוד תחלת העליה, ולדעת הראב"ע הוא מענין סוד ועצה שאז נתיעצו על העליה, כי הם לא נסעו מנהר אהוא עד י"ב לחדש, [לקמן ח' ל"א]:

פסוק י
כי עזרא, מבאר מ"ש שבא כיד אלהיו הטובה עליו, ר"ל שנלוה עליו השגחה פרטית לשמרו בדרך ולהביאו אל המקום, וזה היה בזכות התורה [כנ"ל ו'] **כי הכין לבבו** לג' דברים, א] **לדרוש את תורת ה'** שדרש וחקר ענינה בעצמו, ב] **ולעשות**, שלא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, ג] **וללמד בישראל** ללמד לאחרים בין חק בין **משפט**, וי"ל שכלל בחק מדרשי התורה שבע"פ שנקרא חקי ה' כמ"ש בס' התו"ה בכ"מ:

פסוק יא
וזה פרשגן הנשתון, ר"ל שהמלך נתן לו הפקודה בכתב ולשון פרסי, והועתק ללשון ארמי שמדברים בה במדינת סוריא, ע"פ שרי המלך הממונים ע"ז שהעידו שההעתקה משתוה עם הכתב, שזה פי' מלת נשתון כנ"ל, **ספר דברי מצות**, מפרש מדוע נקרא סופר, לא מפני מלאכת ספרות לפרנסתו, רק שהיה סופר ומונה דברי מצות ה', שספר אותיות

התורה ועשה סייג למסורה, וכן גדר גדרים בהעתקת יתר כתבי הקדש לנקותם מכל סיג, וגם ספר דברי תורה שבעל פה המסורה שזה נכלל במלת חקים כנ"ל: **על ישראל**, נראה שנמשך למעלה **אשר נתן המלך לעזרא על ישראל** בעבור ישראל ולצרכם:

פסוק יב

ארתחשסתא, זה נוסח האגרת, שדרך המלכים לחתום שמם בראש מכתביהם. **גמיר וכענת**, כבר פירשתי שבפקודה היו נזכרים כל האומות שבעבר הנהר, והיה כתוב לעזרא כהנא ספר דתא די אלהא שמיא דיניא ואפרסכיא, וכמו שחשבם למעלה [ד' ט' י'] והסוף הוא ושאר עבר נהרא וכענת, כי הפקודה היתה גם להם לחזק ידו כמ"ש בפסוק כ"א, וכדי לקצר לא כתבו רק ההתחלה **לעזרא כהנא**, והסוף **וכענת** ובאמצע כתבו מלת **גמיר**, שהוא כמו וגו' או וכו', ולמעלה [שם פסוק י"ז] כתב **שלם** שהוא ג"כ כמו וגומר:

פסוק יג

מני שים טעם, מפני שבפקודה הראשונה שנתן כורש רשות לבני הגולה ללכת לירושלים באר הטעם שהוא כדי לבנות שם את בית ה', וא"כ אחר שנשלם בנין הבית נשלמה הפקודה, ומעתה לא היה רשות להגולים לצאת מארץ שבים בלא רשות מיוחד, לכן נתן רשות מחדש שכל מי מבני ישראל שיתנדב לצאת עמך י"ל רשות ללכת:

פסוק יד

כל קבל, באר טעם הרשיון הזה **מפני שאתה שליח מן המלך ושבעה יועציו** לשני דברים א] **לבקר על היהודים**, וזה יהיה **בירושלים בדת אלהים אשר בידך**, ר"ל שתבקר עליהם בעניני הדת ללמדם את הדת ולחזקו ולהפיץ אור התורה ויראת ה' בקרבם, וא"כ כל מי שירצה להדבק בך ללכת עמך ללמוד תורה ואמונה בעיר הקדש יש לו רשות ללכת:

פסוק טו

ולהיבלה, ב] אתה שליח להוליך לשם כסף וזהב הרבה, וצריך אתה אנשים רבים לשמרך בדרך מן השוללים, ובאר שיוליך שלשה מיני כספים, א] מה שהתנדבו המלך ויועציו:

פסוק טז

ב] **וכל כסף וזהב די תהשכח**, מה שיתנדבו הגוים מכל המדינה, ג] מה שיתנדבו ישראל, ועז"א **עם התנדבות** וכו', וזה צריך שמירה יתירה:

פסוק יז

כל קבל, עתה צוה לו מה שיעשה בהמעות שיביא לנדבה, שיקנה קרבנות במהרה ויקריב אותם על המזבח, ובכסף וזהב הנשאר יוכל לעשות מה שמותר לו לעשות ע"פ

הדין במותר המעות, כמו שחשב הרמב"ם בהלכות שקלים, אבל הכלים לא יוציא לשום דבר רק ישארו להיות כלי שרת, וימסרם בשלמות לבית אלהים לצרכי עבודה:

פסוק כ

ושאר, מה שצריך לבית אלהים אשר תצטרך ליתן, ינתן מאוצר המלך, ואני נותן פקודה לכל הגזברים שבעבר הנהר שכל מה שישאל עזרא יעשה במהרה בלי עיכוב, עד כסף מאה ככרים וחטים מאה כורים וכו', **ומלח די לא כתב** מלח ינתן בלא קצבה [כנ"ל ד' י"ד] שהמלח היה ביד המלך בחנם:

פסוק כג

כל אשר מפקודת אלהי השמים יעשה חותם [אדרזדא חותם בלשון ערבי] **לבית אלהי השמים**, עוד צוה שיעשה חותם שיכתוב עליו שהוא חותם בית אלהים, וכל דבר שיצא מבית ה' יוחתם בחותם ויהיה דינו כפקודה שיצא מאלהי השמים, כמו שדבר הנחתם בטבעת המלך דינו כדבר המלך, וזה תפארת גדולה לבית אלהים שהיא פוקדת בחותם ה' ויש לחותם הזה תוקף ועוז מן המלך, **די למה** הוא טעם לכל פקודותיו אלא שלא יקצוף אלהים על מלכותו אם לא יזהרו בעבודת ביתו כראוי:

פסוק כד

ולכם מהודעין, היינו להגזברים הממונים על המס יודיע שאין להם כח לקחת שום מס מהעובדים בבהמ"ק:

פסוק כה

ואנת עזרא, עוד נתן תוקף ביד עזרא למנות שופטים שידונו את העם ע"פ דין תורה, ואמר **שפטין ודינין** היינו שופטים מומחין, ודיינים שאינם מומחין דהיינו שלשה הדיוטות דא"א דלית בהו חד דגמיר, ונגד השופטים אמר **לכל יודעי דתי אלהך** ר"ל מומחים, ונגד דיינים אמר **ודי לא ידע תהודעין** שאז ילמדו את הדיין מקצת דינים:

פסוק כו

וכל, וגם נתן להשופטים תוקף לכוף לקיים בין דת אלהים בין דת המלך, ויש כח בידם לעשות דין להעובר על דת ה' ודת המלך, בין למות **בין לשרושי** לשרש כל המשפחה וכו', בענין שתוקף העונשים ג"כ ניתן בידם:

פסוק כז

ברוך ה', עזרא נותן הודאה לה', אם מצד מה שעשה לפאר בית ה', שנתן בלב המלך להתנדב לבית האלהים, ואם מה שנעשה לו, שנתן הכח בידו לחזק הדת ולהקים שופטים, ועז"א **ועלי הטה חסד**:

פרק ח

פסוק א
ראשי אבותיהם והתיחשם, כל ראש בית אב היה לו כתב יחוס למעלה עד השבטים, וכל האנשים ששייכים לבית אב היה להם כתב היחוס שהם מבית אב ההוא, כמו מבני שכניה מבני פרעוש היה להם כתב היחוס עד זכריה, וזכריה היה לו כתב היחוס עד למעלה, וכן כולם:

פסוק יג
אחרונים, שלא נשאר ממשפחה זו שום אדם בח"ל, שבפעם הראשון [ב' י"ג] יצאו מהם תרס"ו אנשים, והיוצאים עתה היו האחרונים שנשארו ממשפחה זו:

פסוק טו
אל הנהר הנופל אל נהר אהוא, שהנהר הראשון לא היה לו שם מיוחד:

פסוק טז
לאליעזר, שלחתים בשליחות [והלמ"ד במקום את כמו הרגו לאבנר], **ראשים** ראשי העם, **מבינים** חכמים:

פסוק יז
ואצוה אותם, שלחתים בשליחות לדבר אל אדו, [וכל ציוי על דבר ג' נקשר במלת על כמו ויצו עליו פרעה אנשים], **בכספיא המקום**, כי היה גם מדינה שנקראת כספיא, **אל אדו ואחיו הנתונים** שהם ממונים שם מן המלך על המקום ההוא:

פסוק יח
איש שכל, הוא שרבי', ומפ' **ושרבי'** הזה שהביאו עם **בניו ואחיו** היו י"ח:

פסוק כ
ומן הנתינים הם הגבעונים שנתן דוד, כי תחלה היו חוטבי עצים לעדה כמ"ש יהושע [ט' כ"ז]:

פסוק כא
לנו ולטפנו, הקדים העיקר בהצלה, ומוסיף לבקש אף על הטפל, שזה דרך המתפלל לבקש מעט ולהוסיף, כמ"ש שגיאות מי יבין מנסתרות נקני, וכמ"ש במדרש:

פסוק כב
כי בושתי, שהגם שהיה ראוי שלא יסמך על הנס, דאף ששלוחי מצוה אינם נזוקין היכא דשכיח הזיקא שאני, והיה ראוי שיבקשו חיל ופרשים, עז"א שבושו מלבקש זאת, כי הם

אמרו שהשגחת ה' הפרטיית נלוה עמהם תמיד בדרך הנסיי, ולכן בקשו זאת מאלהים, **ויעתר לנו**, פי' הראב"ע שה' הודיע להם זאת ע"י חלום, וי"ל כרחב"ד שהיה מתפלל על החולים. ואומר זה חי וזה מת וכו', אם שגורה תפלתי בפי וכו', כמ"ש בפ' אין עומדין:

פסוק כד
ואבדילה, כי מעתה נכנס אל דרך המדבר מסר להם, שהם אנשי חיל לשמרם מכף אויב ואורב בדרך:

פסוק כה
ואשקלה להם, **ואשקלה על ידם**, הוא שקל תחלה ואח"כ שקלו הם שנית, וכן בירמיה [ל"ב ט' י'], **לככרים** כ"א משקל ככר:

פסוק כז
לאדרכונים אלף, היו שוים אלף אדרכמונים, **מוצהב** מראה צהוב, ובא זכר ונקבה, כי כלי זכר, ונחושת נקבה:

פסוק כח
אתם קדש וכו', ר"ל אתם חייבים בשמירתם, כמ"ש ושמרתם את משמרת הקדש:

פסוק כט
הלשכות, ב' בירושלים נמשך את **בהלשכות של בית ה'**:

פסוק לד
במספר בין המספר בין המשקל, וכן כתבו גם המשקל וכ"ש המספר:

פסוק לה
הכל עולה, כבר הזכרנו [ו' י"ז] שהיתה הוראת שעה:

פסוק לו
לאחשדרפני, כבר בארנו [ז' י"א] שהיה המכתב כתוב גם להעמים, ולכל עם היו אחשדרפנים קבוע מהמלך ופחה, כמ"ש בפי' מגלת אסתר, ונתנו להם דת המלך שהגיע גם אליהם:

פרק ט

פסוק א
וככלות אלה, זה לא היה עד ארבעה חדשים אחר בואו, כמו שתראה [לקמן י' ט']. **לא נבדלו**, פי' שאין הבדל ביניהם ובין עם הארץ, א] במה שהם עושים **כתועבותם**:

פסוק ב
ב] **כי נשאו מבנותיהם להם**, ואמר מלת כי, באשר מה שנשאו מבנותם הוא הסבה שיעשו כתועבותיהם, **ויד השרים**, שהם התחילו במעל הזה:

פסוק ג
משומם גלמוד, כמו ואשב שבעת ימים משמים בתוכם [יחזקאל ג']:

פסוק ד
כל חרד. שעורו **כל חרד על מעל הגולה בדברי אלהי ישראל**, כי לא נמצא פעל חרד נקשר עם מלת על:

פסוק ו
בושתי ונכלמתי, מבואר אצלי שהבושה הוא מעצמו, והכלימה הוא מאחרים, ומפרש מ"ש **בושתי** כי **עונותינו רבו למעלה ראש**, העון הוא עיות השכל שהוא בראש, והם עלו למעלה מן הראש ומתפשטים לחוץ, וע"ז י"ל בושה בפ"ע, ונגד **ונכלמתי** אמר **ואשמתנו גדלה עד לשמים האשמה**, הוא חיוב העונש, ועל ידו היה לנו כלימה מאחרים [עמ"ש ישעיה סי' נ"ד]:

פסוק ז
מימי, הוסיף לאמר שחיוב העונש אינו מעתה רק **מימי אבותינו** נתמלא הסאה ונתחייבנו **בעונש עד היום הזה**, ומה **שנתננו ביד מלכי הארצות** היה **בעונותינו**, בענין שלפי מדת עונותינו ולפי חיוב העונש לא הגיע עדיין קץ הישועה, וכמו שגלה זאת המלאך לדניאל כמ"ש [דניאל ט' כ"ד] שבועים שבעים נחתך על עמך, ששיבת ישראל בבית שני היה רק חנינה לפי שעה והם צריכים עדיין למרק עונותיהם, וז"ש.

פסוק ח
ועתה כמעט רגע היתה תחנה, שהוא רק חנינה שלא ע"פ הזכות והדין, והיא רק כמעט רגע, **להשאיר** באר שהתחנה היה בד' דברים, א] **להשאיר לנו פלטה** שלא יכלו בגלות, ב] **ולתת לנו יתד במקום קדשו**, שיוכלו לבנות המקדש ולקבוע שיבתם בא"י, ג] **להאיר עינינו אלהינו**, שעי"כ יוכל להאיר עינינו שנשוב ללכת בדרכיו ובזה יכלה העונש הנגזר עלינו, ד]**ולתתנו מחיה מעט** שעי"כ נצליח מעט בהיותנו בארצנו הגם שאנו עוד **בעבדותנו**, כי עדיין לא הגיע זמן הגאולה האמתית כמ"ש המלאך לדניאל:

פסוק ט
כי, מפרש כי **אנו** עדיין **עבדים** למלכי פרס **ובעבדותנו לא עזבנו** וכו' כי הגאולה הזו אינה גאולה גמורה רק ברשות מלכי פרס והיה בדרך חנינה מה', א] **לתת לנו מחי'**,

ב] **לרומם את בית אלהינו** מה שנתן פקודה לבנות המקדש, ג] **להעמיד** ר"ל להעמיד הבנין שלא יחרב ע"י צרי יהודה ובנימין שכתבו שטנה על הבנין, **ולתת לנו גדר**, שנוכל להיות מופרדים מן העכו"ם כדבר המוגדר בגדר בפ"ע, כי הי' להם פחה וראשים בפ"ע ושופטים מיוחדים עד שהיו שם לעם מיוחד:

פסוק י

ועתה, ר"ל אחר שעדיין אינה גאולה שלמה והעונות הקודמים לא נתמרקו עדיין, ותכלית הגאולה הזאת היה כדי שעתה נטיב מעשינו ונמרק העונות, כמ"ש המלאך לדניאל שבועים שבעים נחתך על עמך לכלא פשע ולכפר עון, וצריכים הם עתה לכפר הפשעים הקודמים, וכמו שפירשנו שם, וא"כ **מה נאמר עתה** אם עשינו להפך שלא די שלא נתקן עונות הקודמים נוסיף עוד עונות חדשים:

פסוק יא

ארץ נדה, שא"ל שהארץ נטמאה ע"י תועבות הכנענים כמ"ש כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר לפניכם ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה (ויקרא י"ח:כ"ד-כ"ה):

פסוק יב

ועתה בנותיכם, כמ"ש פן תכרות ברית ולקחת מבנותיו לבניך (שמות ל"ד:ט"ז), ובזה תלוי ירושת הארץ וקיומה עליה, כמ"ש יהושע כ"ג:

פסוק יג

ואחרי כל הבא, **כי אתה אלהינו חשכת**, פי' שאתה חשכת ומנעת את הרעה הבא עלינו עד שבא הרעה **למטה מעונינו**, ע"י שחשכת אותם באה בפחות מכפי הראוי לפי עונינו, ועי"כ שחשכת הרעה **נתת לנו פליטה כזאת**:

פסוק יד

הנשוב מוסב למעלה, אחרי כל הבא עלינו איך **נשוב להפר מצותיך**, הלא **תאנף בנו** הלא בזה תכלה חרון אפך בנו שגדר [פעל אנף אם מכלה חרון אפו] **עד שלא תהיה לנו שארית ופליטה**:

פסוק טו

ה' אלהינו צדיק אתה, בין על העבר **כי נשארנו פליטה**, וא"כ היה העונש פחות מן הראוי כפי החטא, כמ"ש חשכת למטה מעונינו וזה ע"י צדקתך, בין על העתיד אם תאנף בנו עתה עד כלה, כי **הננו לפניך באשמותינו** אחר שאנו אשמים שנית **כי אין** רצה לומר שעל עבירה זו של נשיאת הנכריות א"א **לעמד לפניך** כלל ללמד עוד שום זכות:

פרק י

פסוק א
נשים וילדים, י"ל שנקבצו ג"כ נשים שבעליהם לקחו נשים נכריות והם בכו ג"כ, כמ"ש ע"ז מלאכי זה עזרא, וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה':

פסוק ב
מעתה חלה המעילה הזאת על כולם על שאינם מוחים, אמנם הלא עתה יש תקוה על זאת לתקן זה מה שלא היה כח בידם מקוד', כי.

פסוק ג
ועתה נכרת לאלהינו בעצת ה' ובעצת החרדים למצותיו להוציא כל נשים והנולד מהם, ובאשר ידעו רבים יקומו נגדם ולא ירצו להוציא נשותיהם, ועזרא לא היה לו כח להעניש רק על דין תורה, והוא היה צריך להפחידם עתה בעונשין יותר חמורים, שע"ז יש כח להכלל אם יקבלו הדבר בשבועה, שאז הכלל יש להם בזה דין מלך שיכול להעניש בעונשים יותר מן הדין, כמ"ש במעשה דפלגש בגבעה ובכ"מ, ועז"א שיכרתו כולם ברית ושהם כולם עמו להסכים ע"ז באלה ובשבועה ואז **כתורה יעשה** להעניש כל העובר בכח כלל ישראל, כמו שעשו אז עונש חרוץ בבני יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל:

פסוק ה
ויקם, וע"כ השביע עזרא שרי **הכהנים** [ושרי] **כל ישראל** ונעשה הדבר בהסכמת הכלל:

פסוק ו
וילך, **וילך שם**, ר"ל וגם כשהלך שם לא אכל עדיין לחם, הגם שנגמר התענית מפני שהתאבל על מעל הגולה ולא יכול לאכל לחם:

פסוק ח
יחרם כל רכושו, זה בתוקף מה שנעשה מן הכלל כנ"ל ג', ועז"א כעצת השרים והזקנים, שהכלל י"ל כח לזה:

פסוק ט
מרעידים, בין **על הדבר** דהיינו העבירה, בין מפני **הגשמים**:

פסוק י
אתם מעלתם, כאשר כל ישראל ערבים זה בזה האשמה מוטלת על כולם, ורצה שיסכימו כולם ע"ז, שבזה כל העובר נפרד מן הכלל, וי"ל כח להענישו הן למות הן לשרושי מדין מלך:

פסוק יד
יעמדו, ר"ל ששרי העם ישארו בירושלים בעבור כל הקהל ובמקומם, ומה שיעשו המה יהיה כאלו נעשה מכלל הקהל. **עד לדבר הזה**, ר"ל לתקן כל פרצות הדור עד הפרצה הזאת, שלא ישאר שום דבר שבעבורו יחרה אף ה' עליהם:

פסוק טו
אך יונתן, שלא עמדו נגד זה לקנתר על הדבר רק שני אלה, ושנים שעזרום, אבל יתר העם הסכימו לזה:

פסוק טז
ויבדלו, ר"ל עזרא ואנשי ראשי אבו' נשארו בירושלים מובדלים מן העם ששבו לעסקיהם, והם ישבו לדרוש הדבר:

פסוק יז
ויכלו בכל [ומפרש] **באנשים** [הב' נמשך לשתים, ולכן בא מלת בכל בחול"ם] כמ"ש הראב"ע, **ההושיבו**, אשר הושיבו. **ואשמים איל צאן**, פירשו חז"ל בכריתות דף י"א שבעלו שפחה חרופה לכן היו מחוייבים איל אשם כדין, ובזה יצדק מ"ש ואשמים, כי בש"ח אינו חייב רק אם בעל כדרכו וגמר ביאתו, וע"כ אם אמרו לו שנים בעלת ש"ח והוא אומר לא בעלתי אינו חייב, שיל"פ לא גמרתי ביאתי כמ"ש בכריתות דף י"ב, וא"כ א"א לחייבו איל אשם ע"י עדים, רק הם עצמם הודו שהם אשמים, ושעי"כ חייבים להביא איל צאן. ובאשר היו יכולים לשחררה, אך שהם היו כהנים ואסורה להם משום זונה, וע"ז נתנו ידם בת"כ להוציא, כדין כהן שנשא אשה בעבירה נודר ועובד ורש"י כתב שהוראת שעה היה, והוא תמוה שהוא נגד הגמ' הנ"ל, ונראה שרש"י לשטתו שכתב בגיטין דף ל"ו דבבית שני לא נהגו יובלות וא"כ למאי דקיי"ל דש"ח היא המאורסה לעבד עברי לא היה זה אפשר בבית שני דאין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, וע"כ שרב חסדא שאמר ששפחה חרופה בעלו, אמר כן לדעת אחרים בכריתות [י"א] דש"ח היא המאורסת לעבד כנעני, ואינה כהלכה לר"ע ור"י דס"ל דש"ח היא המאורסת לעבד עברי, אמנם התוס' בגיטין [שם] ובערכין [דף ל"א] כתבו שהיובל היה נוהג בבית שני והיה ע"ע נוהג, ולדידיה אתיא דרב חסדא כהלכה:

פסוק לד
מבני בני, כבר נחשבו [פסוק כ"ט]? אם לא שהם בני בני:

פסוק מד

ויש מהם [**נשאו**] **נשים**. מלת נשאו נמשך לשתים, **וישימו בנים** לא אמר וילדו כי ולד נכרית כמותה: